

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

глав держав у міжнародному праві

О. Т. Волощук

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У цій статті досліджуються проблеми притягнення до відповідальності глав держав за нормами міжнародного кримінального права. Аналізуються передумови для виникнення міжнародно-правової відповідальності глав держав та проблеми, пов'язані із зняттям імунітету з глав держав. Робиться висновок про те, що в силу норм міжнародного права глави держав несуть персональну (особисту) відповідальність за доведені міжнародні злочини, вчинені або санкціоновані ними.

Ключові слова: глава держави, відповідальність, міжнародно-правова відповідальність глави держави, міжнародні злочини, імунітет, міжнародні судові установи.

В этой статье исследуются проблемы привлечения к ответственности глав государств по нормам международного уголовного права. Анализируются предпосылки для возникновения международно-правовой ответственности глав государств и проблемы, связанные со снятием иммунитета с глав государств. Делается вывод о том, что в силу норм международного права главы государств несут персональную (личную) ответственность за доказанные международные преступления, совершенные или санкционированные ими.

Ключевые слова: глава государства, ответственность, международно-правовая ответственность главы государства, международные преступления, иммунитет, международные судебные учреждения.

In this article the problem of liability of heads of state for the rules of international criminal law are studied. Prerequisites for the emergence of international legal responsibility of heads of state and the problems associated with the removal of the immunity of heads of state are analyzed. The conclusion is that by virtue of international law heads of state are personally (personal) brought international responsibility for crimes committed or sanctioned by them.

Keywords: the head of the state, responsibility, the international legal responsibility of the head of the state, international crimes, immunity, international judicial institutions.

Новелою сучасного міжнародного права є те, що визнання за главою держави особливого міжнародно-правового статусу останнім часом обмежується не тільки представницькими і дипломатичними повноваженнями глави держави, завдяки яким глава держави бере участь у підписанні міжнародних договорів, мирному вирішенні міжнародних спорів, в процедурі щодо призначення та акредитації диппредставників, а й тим, що він може бути притягнутий до відповідальності за нормами міжнародного кримінального права. Для України окреслена проблематика є надзвичайно актуальною. Останні події в нашій державі, «революція гідності», самоусунення глави держави від виконання своїх обов'язків, масові розстріли на Майдані мирного населення за сприяння

екс-Президента В. Януковича активізували питання щодо визнання легітимності глави держави та притягнення його до відповідальності за нормами міжнародного кримінального права. В цій сфері нині відчувається брак наукових досліджень. Відповідно нині є потреба не тільки переосмислити роль, призначення і місце глави держави в системі органів державної влади, покликаних здійснювати внутрішні й зовнішні функції держави, а й ґрунтовніше дослідити нові тенденції розвитку інституту глави держави у світі міжнародного права.

З огляду на окреслену проблему в нашій статті можна абсолютно справедливо стверджувати, що досліджень саме у такій площині нині бракує, хоча про організацію державної влади та інститут глави держави можна нарахувати близько сотні праць монографічного характеру в Україні і, мабуть, набагато більше за кордоном, де ця проблематика розробляється вже тривалий час. Серед відомих українських та зарубіжних учених можна виділити доробки В. Авер'янова, П. Авріля, Д. Анцилотті, Ф. Ардана, Ю. Барабаша, П. Бірюкова, І. Бліщенко, О. Борункова, Я. Бройнлі, Ф. Бурчака, А. Георгіци, Ж. Веделя, А. Дмитрієва, М. Дюверже, Ж.-П. Жакке, А. Колодія, Ю. Коломійця, Ю. Колосова, Р. Лаутерпахта, І. Лукашука, Ф. Мартенса, В. Погорілка, А. Оппенгейма, Е. Сатоу, С. Серьогіної, В. Сухоноса, Ю. Тодики, Д. Фельдмана, А. Фердросса, Д. Філда, П. Фіоре, Б. Шантебу, В. Шаповала тощо. При цьому варто відмітити, що дослідники у сфері міжнародного права не торкаються проблем міжнародно-правового статусу глав держав, одним із елементів якого є відповідальність за нормами міжнародного кримінального права. В Україні взагалі відсутні праці такого

характеру. А вчені-конституціоналісти зосереджуються на аналізі конституційно-правового статусу глави держави. Проте останні події в Україні, пов'язані із кривавими подіями на Майдані, до яких був причетний екс-президент В. Янукович, засвідчують неабияку актуальність запропонованої теми дослідження. Відповідно мета статті полягає у дослідженні та аналізі особливостей притягнення до відповідальності глав держав за нормами міжнародного кримінального права.

Згідно з сучасним міжнародним правом глава держави може нести міжнародно-правову відповідальність. У минулому не було процедур, за допомогою яких можна було притягти до відповідальності монарха за порушення закону. Він вважався недоторканим як з політичної, так і з правової сторони. В абсолютній монархії правитель був обмежений тільки правом Божественним і природним правом, що від нього походило. Це означало, що за свої вчинки він повинен відповідати тільки перед Богом, від імені якого володарює. Постановка питання про міжнародну відповідальність глав держав стала можлива тільки в ХХ ст. як результат якісного прогресу міжнародного права, що визначило рамки поведінки держав та їхніх керівників як усередині країни, так і в сфері зовнішньої політики.

Класичне кримінальне право виходило з безумовного імунітету глави держави в силу суверенності останнього. Традиційні норми про імунітет були вироблені в той час, коли держави розглядалися як абсолютно суверенні та обмежені тільки нормами міжнародного права, на яке вони давали свою згоду, і коли уявлення про межі між внутрішніми та міжнародними справами залишали поза сферою міжнародного контролю будь-які дії націо-

нальних урядів щодо власного народу, аж до таких, які склали б сьогодні військові злочини або злочини геноциду. Право на війну вважалося невід'ємним правом будь-якої держави, і найбільше, що загрожувало суверенам – ініціаторам воєн в Європі, – це доля почесного бранця (яким був, зрештою, оголошений Наполеон).

Головними передумовами для виникнення міжнародно-правової відповідальності глав держав стало визнання світовою спільнотою неприпустимості війни як засобу вирішення міжнародних спорів і необхідності міжнародного захисту прав людини, які перестали бути виключно внутрішньою справою держав. Діяльність глави держави як вищого органу державної влади сприймається як діяльність самої держави. Навіть після того, як глава держави склав свої повноваження, відповідальність держави за дії свого глави, які він вчинив під час перебування главою держави, може продовжуватися. Відносно персональної відповідальності, то на сьогодні в міжнародному праві це питання все більше стверджується. Адже вирішено завдання механізму виконання покарання за міжнародні злочини, вчинені посадовими особами держави.

Однак, відомо, що питання індивідуальної відповідальності пройшло досить тривалий процес розвитку і донедавна розглядалося від випадку до випадку.

Першим міжнародним договором, який передбачив створення міжнародного кримінального суду, став Версальський мирний договір від 28 червня 1919 р., окремий розділ якого (розд. 7) визначав загальні засади діяльності Спеціального трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності німецького кайзера Вільгельма II.

У статті 227 Версальського мирного договору говорилося про те, що вони (сторона-переможець) «публічно засуджують Вільгельма II, колишнього німецького імператора, за злочини проти міжнародного співтовариства і святість договору». Попри невеликий обсяг цього розділу – всього 4 статті, значну увагу приділено праву обвинуваченого на захист. Зокрема відповідно до п. 2 ст. 227 Версальського договору Спеціальний трибунал повинен забезпечити обвинуваченому гарантії, необхідні для забезпечення його права на захист. А згідно з п. 3 ст. 229 Версальського договору, обвинувачений мав право на захисника за власним вибором [16]. Однак, як відомо, цей трибунал так і не розпочав роботу, оскільки Вільгельм II 10 листопада 1918 р. залишив Німеччину та переїхав до Нідерландів, які відмовилися його видавати [14, с. 280]. Тому плани щодо притягнення імператора до судової відповідальності так і не були реалізовані.

Тільки після Другої світової війни фізичні особи були притягнені до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. Кримінальне переслідування таких осіб здійснював Нюрнберзький трибунал, який став найвідомішим судовим органом за всю історію людства [9, с. 15]. Прогресивні принципи цього трибуналу знайшли свій подальший розвиток у принципах та нормах міжнародного кримінального і міжнародного гуманітарного права [2, с. 98] та стали основоположними у створенні в 90-х рр. ХХ ст. міжнародних кримінальних трибуналів *ad hoc* [5, с. 259]. Попри те, що метою цього трибуналу було власне притягнення до кримінальної відповідальності та покарання головних воєнних злочинців [15, с. 831], ним уперше на міжнародному рівні встановлені права обвинувачених

і гарантії їхнього забезпечення. Статут Міжнародного військового трибуналу передбачив, що «посадове становище підсудних, їх положення в якості глав держави або відповідальних чиновників різних урядових відомств не повинно розглядатися як підстава до звільнення від відповідальності або пом'якшення покарання» (ст. 7). Стаття 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу по Далекому Сходу містить таке ж положення стосовно посадових осіб держави. Слід відзначити Конвенцію про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. Стаття 6 Конвенції говорить про покарання всіх винних у вчиненні діянь, що складають злочин геноциду, «незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими чи приватними особами». Ця стаття передбачає можливість того, що особи, обвинувачені у вчиненні злочину геноциду, можуть бути судимі міжнародним кримінальним судом.

Принципова зміна в механізмі функціонування міжнародного права, та й у світовому порядку загалом, внесена міжнародними військовими трибуналами, полягала у встановленні кримінальної відповідальності керівників держав за найтяжчі міжнародні злочини. Далі весь розвиток міжнародного кримінального права йшов під безпосереднім впливом Нюрнберзького прецеденту.

11 грудня 1946 року Генасамблея прийняла резолюцію, що підтвердила принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, і запропонувала Комітету з кодифікації міжнародного права розглянути як питання першорядної важливості проекти, що мають за мету формулювання цих принципів.

Вирок Нюрнберзького трибуналу, принципи, покладені в його осно-

ву, продовжують зберігати свою актуальність. Він залишається об'єктом політичної боротьби, і гострота цієї боротьби не зменшується з часом. Значення принципів Нюрнберга особливо велике у наші дні. Нюрнберзький процес над головними військовими злочинцями сприймається як епілог великого військового подвигу, як результат історичної перемоги над нацизмом.

Майже півстоліття після Нюрнберзького трибуналу світ знову став свідком двох геноцидів – у колишній Югославії, а потім і в Руанді, перш ніж Радою безпеки ООН були прийняті рішення про створення трибуналів по колишній Югославії та Руанді, таким чином знову єднаючи світ і міжнародне правосуддя. Ці спеціальні трибунали проклали шлях для прийняття рішення про створення постійного міжнародного кримінального суду.

Після закінчення «холодної війни» ідея створення міжнародного кримінального суду для покарання осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, стала реалізовуватися. Період з 1989 по 1998 рр. називають «десятиліття надії» [1, с. 5-18]. Все більшу актуальність здобувало і питання про створення постійно діючого міжнародного кримінального суду. На політичному рівні питання про заснування такого суду з юрисдикцією щодо трансграничної торгівлі наркотичними засобами поставив 21 серпня 1989 р. представник Тринідаду і Тобаго в ООН, котрий запропонував включити його до порядку денного 44-ої сесії Генасамблеї ООН.

«Шлях до Риму» не був легким. Він пройдений завдяки спільним зусиллям багатьох політиків, учених, суспільних діячів [11, с. 49-63; 12, с. 11-62]. «Ніщо не може зупинити ідею, час якої настав», – писав один з активних прихильників створення міжнародно-

го кримінального суду, відомий юрист В. Шабас [13, с. 428].

Зусиллям з попередження військових злочинів, злочинів проти людяності й геноциду і руйнування переважаючої культури безкарності в ситуаціях збройного конфлікту значною мірою сприяли створенню Міжнародного кримінального суду й судових рішень Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії й Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди, а також Спеціального суду для Сьєрра-Леоне.

З підписанням в 1998 р. Римського статуту про заснування судового органу ООН – Міжнародного кримінального суду – і вступом його в силу в квітні 2002 р. (після досягнення необхідної кількості 60-ти ратифікаційних грамот) міжнародне кримінальне право знайшло, в кінцевому підсумку, встановлене в порядку затребуваності правило забезпечення через суд належної поведінки. Міжнародний кримінальний суд як неупереджений орган міжнародного правосуддя став тим чинником забезпечення належної поведінки держав, який надав міжнародному кримінальному праву характер цілісної і завершеної системи права. Нині впевнено можна заявляти, що міжнародне кримінальне право, як і загальне міжнародне публічне право (де вже діють свої органи міжнародного правосуддя – Міжнародний суд ООН і Міжнародний трибунал ООН з морського права), знайшли якість завершеності в плані свого регулятивного впливу на міждержавні відносини.

Положення, схожі з тими, які були передбачені Статутом Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, відображені ще в декількох міжнародно-значущих документах. Одним з останніх таких документів є Проект Кодексу про злочини проти миру і безпеки людства.

Рада Безпеки ООН також звертала увагу на персональну відповідальність фізичних осіб за військові злочини. Наприклад, щодо вторгнення Іраку до Кувейту в 1990 р. і ситуації в колишній Югославії. Статут Трибуналу з військових злочинів, заснованого в 1993 р. Радою Безпеки ООН, в ст. 7 (2) містить положення, згідно з яким посадовий статус глави держави не звільняє або не служить пом'якшувальною обставиною.

Міжнародне право розвивається, і сьогодні вже ніхто не сумнівається в тому, що в силу норм міжнародного права глави держав несуть персональну (особисту) відповідальність за доведені злочини, вчинені або санкціоновані ними. У більшості країн глава держави має імунітет від кримінальної юрисдикції в період перебування на посаді. Тому в деяких країнах після прийняття позову до розгляду сам судовий розгляд переноситься на той термін, який необхідний посадовій особі (глава держави або глава уряду) для завершення повноважень. Так, у вересні 2002 р. американський Центр з прав репродукції подав позов проти Президента США Дж. Буша-молодшого, звинувачуючи його в незаконному проведенні політики, яка полягала в забороні іноземним неурядовим організаціям використовувати засоби неамериканських комерційних фондів на оплату абортів, консультацій з питання абортів чи лобювання реформи законів про аборт. Верховний Суд США позов розглянув, але не задовольнив.

У листопаді 2001 року до Європейського суду з прав людини в Страсбурзі надійшов позов на Президента Франції Ж. Ширака. Справа стосувалася передбачуваної участі Ж. Ширака у фінансових махінаціях паризької мерії 1977-1985 рр. Згідно з рішенням Вер-

ховного суду Франції Президент отримав право не з'являтися до слідчих аж до президентських виборів 2002 р. Позивач, який побажав приховати своє ім'я, через юриста попросив Страсбурзький суд вивчити правочинність «дискримінаційного» рішення Верховного суду Франції. Декількома місяцями раніше до Верховного суду Франції був поданий позов. Його звинуватили в тому, що з 1992 по 1995 рр., будучи мером Парижа, Ж. Ширак зробив більше 20 поїздок до Японії, Мавританії та США на загальну незадекларовану суму, еквівалентну 363 000 євро.

В тій чи іншій формі практично всі конституції іноземних держав передбачають недоторканність глави держави. Так, в ст. 68 Конституції Франції 1958 р. встановлено, що Президент Республіки не несе відповідальності за дії, вчинені при виконанні своїх обов'язків, крім випадків державної зради. Відповідно до однієї з найстаріших республіканських конституцій – Конституції США 1787 р. – Президент може бути усунений з посади, якщо при засудженні в порядку імпичменту він буде визнаний винним у зраді, хабарництві або інших тяжких злочинах і правопорушеннях (розд. 4 ст. 11).

Притягнення глави держави до кримінальної відповідальності можливе тільки в результаті конституційної процедури відсторонення від посади (імпичменту). Інша справа, що в реальному житті порядок відмови глави держави від посади складний і є політичним та багато в чому заполітизованим процесом [8, с. 167]. Проте в деяких країнах глави держав зберігають і користуються недоторканністю навіть після відходу від влади. Так, у РФ в 2001 р. був прийнятий закон, що гарантує недоторканність глави держави – президента, що припинив виконання своїх повнова-

жень. Частина 1 статті 3 Федерального закону «Про гарантії Президенту Російської Федерації, який припинив виконання своїх повноважень, і членам його сім'ї» від 12 лютого 2001 р. № 12-ФЗ встановлює, що Президент РФ, що припинив виконання своїх повноважень, має недоторканність. Він не може бути притягнутий до кримінальної або адміністративної відповідальності за діяння, вчинені ним у період виконання повноважень Президента РФ, а також затриманий, заарештований, підданий обшуку, допиту або особистому огляду, якщо зазначені дії здійснюються в ході провадження у справах, пов'язаних з виконанням ним повноважень Президента РФ. Недоторканність Президента РФ, що припинив виконання своїх повноважень, поширюється на займані ним житлові та службові приміщення, транспортні засоби, які ним використовуються, засоби зв'язку, належні йому документи і багаж, на його листування. І також, як і чинний президент, він може бути позбавлений недоторканності у разі порушення кримінальної справи за фактом вчинення ним тяжкого злочину. Примітно, що в Киргизькій Республіці також гарантована недоторканність колишнього глави держави, причому в конституційному порядку. Так, ст. 53 Конституції Киргизької Республіки свідчить, що «Всі колишні президенти Киргизької Республіки, крім відсторонених від посади в установленому статтею 51 цієї Конституції порядку, мають звання экс-президента Киргизької Республіки; Екс-президент Киргизької Республіки має недоторканність. Він не може бути притягнутий до кримінальної та адміністративної відповідальності за дії або бездіяльність, вчинені ним у період виконання повноважень Президента Киргизької Республіки...».

Як уже вказувалося, випадки притягнення до кримінальної відповідальності колишнього глави держави за діяння, вчинені в період перебування на посаді, мають місце при вчиненні особливо тяжких злочинів. Після повалення в Ефіопії режиму, що існував до 1991 р., багато вищих посадових осіб цього режиму були заарештовані. Їх звинуватили в геноциді проти власного народу, у масових злочинах проти людяності. У 1997 році суд виніс обвинувальний вирок, в т. ч. й щодо колишнього глави держави полковника Менгісту. Для нас у цьому випадку представляє інтерес те, що Менгісту перебував тоді у вигнанні, в іншій державі, і був засуджений за його відсутності.

У зв'язку з цією справою виникає питання: чи володіє імунітетом від кримінального переслідування колишній глава іноземної держави, що перебуває на території іншої держави, за злочини, вчинені ним у своїй країні під час перебування на посаді? Ось як відповідає на це питання відомий англійський дипломат Е. Сатоу у своїй монографії «Керівництво по дипломатичній практиці»: «Монарх, позбавлений влади своїм народом або який відрікся від престолу, якщо це скинення або зречення були визнані іншими державами, і президент республіки після закінчення терміну президентства або після повалення його революцією не користуються імунітетом. Під час перебування в інших країнах вони можуть користуватися лише тими привілеями, які знайде потрібним надати їм влада цих країн» [7, с. 321]. На сучасному етапі ситуація з цього питання мало змінилася і практика в цьому плані небагата. Як і в кінці XIX – початку XX ст., коли Е. Сатоу писав свою монографію, питання також вирішується залежно від того, в якій якості пе-

ребує колишній глава держави в іноземній державі, чи визнається він місцевим урядом як глава держави, а також чи визнана влада, яка його змінила. Ілюстрацією може служити справа Р. Лафонтена. Р. Лафонтен очолив невдалий переворот на Гаїті проти президента Ж.-Б. Арістіда, був засуджений і в 1991 р. в результаті наступного перевороту Арістіда повалили і він втік до США. Вдова Лафонтена порушила в американському суді справу проти Арістіда, звинувачуючи його в тому, що він віддав наказ про вбивство її чоловіка. Свою думку у справі виклав держдепартамент США: «Сполучені Штати зацікавлені і стурбовані справою президента Арістіда, оскільки справа стосується імунітету від судової юрисдикції глави дружньої держави. Зацікавленість США впливає із визначення виконавчою гілкою влади Сполучених Штатів, що здійснює зовнішню політику і підтримує міжнародні відносини, того, що дозвіл продовжувати цю справу проти президента Арістіда був би несумісним з інтересами зовнішньої політики Сполучених Штатів» [4, с. 63]. Спираючись на цю думку, суддя припинив справу. Він обґрунтував своє рішення тим, що Арістід володіє імунітетом як глава держави, незважаючи на те, що проживає у вигнанні понад два роки. Суд пов'язаний триваючим визнанням Арістіда виконавчою владою США в якості Президента Гаїті. Невизнання військового уряду Гаїті перешкоджає позбавлення Арістіда імунітету цим урядом.

Іспанський суд відмовився порушити звинувачення проти Фіделя Кастро, вказавши на його непідсудність як глави Кубинської держави [10]. У 1998 році організація кубинських дисидентів «Фонд з прав людини на Кубі» пода-

ла позов на Кастро в іспанський суд. Його звинуватили в геноциді, тероризмі і застосуванні тортур. У позові значилися імена 18 тис. осіб, убитих і зниклих безвісти за час правління Кастро, та імена 120, що пройшли тортури, страчених або померлих у кубинських в'язницях. Іспанські судді відхилили позов, вважаючи, що геноцидом такі дії не є і що глава держави має імунітет.

Таким чином, імунітет глави держави перешкоджає поширенню на нього екстериторіальної юрисдикції. Екстериторіальна юрисдикція означає, що іноземець може бути притягнутий до відповідальності згідно з реальними і універсальними принципами дії кримінального закону в просторі. Реальний принцип полягає в тому, що держава поширює свій кримінальний закон на злочинні діяння, вчинені будь-якими особами (у т. ч. іноземцями) за кордоном цієї держави, якщо ці діяння посягають на інтереси цієї держави або її громадян. Принцип універсальної юрисдикції вимагає від держав притягнення до суду підозрюваних у міжнародних злочинах і в злочинах міжнародного характеру незалежно від громадянства винного та потерпілого і місця вчинення діяння або видачі особи тій державі, яка може або бажає це зробити. Цей принцип був встановлений після Другої світової війни і відображений у 4-х Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. Першою державою, яка відкрито розповсюдила принцип універсальної юрисдикції на іноземців, які користуються дипломатичним імунітетом, стала Бельгія. У 1993 році тут був прийнятий Закон про припинення серйозних порушень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. і додаткових протоколів 1 і 2 від 8 червня 1977 р. до цих Конвенцій. § 3 ст. 5 прямо встановлював, що «імунітет, пов'язаний з посадо-

вим становищем особи, не перешкоджає застосуванню цього закону».

Міжнародній практиці відомі випадки, коли виникає питання про видачу колишнього глави держави за злочини, вчинені ним під час перебування на посаді. В якості загального правила за такі злочини колишній глава держави несе відповідальність за законами своєї країни. Якщо мова йде про злочини проти миру і безпеки людства, то імунітет не захищає главу держави навіть під час перебування на посаді. Це положення підтверджено Статутом Міжнародного кримінального суду [6]. Однак реалізується воно не без ускладнень. Підтвердженням тому служить історія з колишнім чилійським диктатором Піночетом, затриманим в Англії під час неофіційного візиту на прохання Іспанії, яка вимагала його видачі. Він звинувачувався у загибелі іспанських громадян. Лондонський Високий суд у жовтні 1998 р. виніс рішення: «Як колишній глава держави, Піночет має імунітет, який захищає від судового переслідування за дії, вчинені в процесі здійснення своїх функцій» [3]. Проте суд Палати лордів скасував це рішення. Далі довго тривав процес різних рішень, на який неабиякий вплив спричинив тиск з боку уряду Чилі. Але головне в іншому. Цілий ряд держав зробили запити про видачу їм Піночета і тим самим визнали, що імунітетом він не володіє і підлягає видачі.

Отже, одним із важливих елементів міжнародно-правового статусу глави держави є можливість притягнення його до відповідальності за нормами міжнародного кримінального права. Безперечно, для цього мають бути серйозні підстави (наприклад, вчинення військових злочинів, злочинів проти миру, людяності тощо). При цьому міжнародно-правова відповідальність

виключається, коли таку особу притягнуто за нормами внутрішньонаціонального кримінального права. Сьогодні, як ніколи, відчувається гостра потреба у функціонуванні судових органів, що мають міжнародну кримінальну юрисдикцію. Міжнародна кримінальна юстиція допомагає перервати нескінченний цикл помсти і насильства. Вона здатна сприяти тому, щоб міжнародні злочини не залишалися безкарними, а також, за можливості, запобігались чи невідкладно припинялись. Україна не має залишатися осторонь від зусиль, що здійснює світове співтовариство. Тому має підписати Римський статут. Загалом маємо констатувати, що питання про міжнародно-правову відповідальність глав держав і про визнання Міжнародного кримінального суду та ратифікацію його Статуту розкололо всі держави світу на дві групи. Ті, хто підписали і ратифікували Статут, тим самим цілковито визнали відсутність у глави держави імунітету від міжнародної кримінальної юрисдикції. Причому для підписання та ратифікації деякі країни (Німеччина, Франція) пішли навіть на внесення поправок і доповнень у свої конституції. Ті країни, які відмовилися підписати Статут (США, Ізраїль, КНР, Катар та ін.), тим самим фактично висловили свою незгоду з вищевказаним принципом міжнародного права, оскільки саме питання про імунітети своїх громадян стало для них, в першу чергу, каменем спотикання. Є і досить велика кількість держав, які не визначилися, багато з них підписали Статут, але не поспішають ратифікувати. Мабуть, тільки прийняття Римського статуту і необхідність його ратифікації перетворили принцип незастосування імунітету з якоїсь наукової абстракції в повноцінну юридичну норму.

Список використаної літератури

1. Ківалов С. В. Міжнародне кримінальне правосуддя : від Нюрнберзького військового трибуналу до Міжнародного кримінального суду / С. В. Ківалов // Альманах міжнародного права. – О. : Фенікс, 2009. – С. 5-18.
2. Котляров И. И. Преимущество Нюрнбергских принципов в международном гуманитарном праве / И. И. Котляров // Московский журнал международного права. – 2006. – № 4 (64). – С. 93-109.
3. Лукашук И. И. Выдача обвиняемых и осужденных [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru>
4. Лукашук И. И., Наумов А. В. Международное уголовное право : учеб. / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : Спарк, 1999. – 287 с.
5. Махниборода И. М. Сравнительный анализ юридической природы Международного уголовного суда и трибуналов ad hoc / И. М. Махниборода // Московский журнал международного права. – 2004. – № 3 (55). – С. 259-271.
6. Римский статут международного уголовного суда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua>
7. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике : пер. с англ. / Э. Сатоу / Под ред. и со вст. ст. А. А. Трояновского – М. : Госполитиздат ; ОГИЗ, 1947. – 516 с.
8. Тузмухамедов Б. Р. Римский статут Международного уголовного суда : возможные вопросы конституционности / Б. Р. Тузмухамедов // Московский журнал международного права. – 2002. – № 2. – С. 165-173.
9. Федоренко В. Л. Вплив Нюрнберзького процесу на формування та утвердження міжнародних стандартів у сфері прав людини / В. Л. Федоренко // Розбудова демократичного суспільства після Нюрнберзького трибуналу : зб. статей учасників Міжн. конф. (м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 р.) / Національний університет «Одеська юридична академія», Південний регіональний центр НАПрН України, Центр міжнародного права і правосуддя. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 15-20.
10. Фиделя Кастро судить не будут // Газета «Коммерсантъ». – 1998. – 21 листоп. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru>
11. Bassiouni M. C. Establishing an International Criminal Court : A Historical Survey / M. C. Bassiouni // Military Law Review. – Vol. 149. – 1995. – P. 49-63.
12. Bassiouni M. C. From Versailles to Rwanda in 75 Years : The Need to Establish a Permanent International Criminal Court / M. C. Bassiouni // Harvard Human Rights Yearbook. – Vol. 10. – 1997. – P. 11-62.
13. Schabas W. A. International Criminal Court : The Secret of Its Success / W. A. Schabas // Criminal Law Forum. – Vol. 12. – № 4. – 2001. – P. 428.
14. Sunga L. The emerging system of international criminal law : developments in codification and implementation / L. S. Sunga. – Martinus Nijhoff Publishers, 1997. – 436 p.
15. Tomuschat C. The Legacy of Nuremberg / Christian Tomuschat // Journal of International Criminal Justice. – 2006. – P. 830-844.
16. Treaty of Versailles (1919) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cosmopolitikos.com>